

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŽVALGYBOS KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA

METINIS ŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKLOS TEISĖTUMO IR ATITIKTIES ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ APSAUGOS REIKALAVIMAMS VERTINIMAS

2023

VEIKLOS ATASKAITA

2023

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŽVALGYBOS KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA

**METINIS ŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKLOS TEISĖTUMO
IR ATITIKTIES ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ APSAUGOS
REIKALAVIMAMS VERTINIMAS
2023**

**VEIKLOS ATASKAITA
2023**

TURINYS:

IŽANGINIS ŽODIS

METINIS ŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKLOS TEISĖTUMO IR ATITIKTIES ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ APSAUGOS REIKALAVIMAMS VERTINIMAS, 2023

1. Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sistema, asmens duomenų apsauga ir žvalgybos institucijos	4
2. Lietuvos žvalgybos sistema	7
2.1 Žvalgybos institucijos	7
2.2 Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumas ir jų koordinavimas	8
3. Žvalgybos informacijos rinkimas ir žmogaus teisių apsauga	8
4. Žvalgybos institucijų kontrolė ir priežiūra	9
5. Išorinės nepriklausomos ekspertinės žvalgybos institucijų priežiūros būdai	10
6. Žvalgybos kontrolieriaus atlikti patikrinimai	11
6.1 NSGK 2020 metų sprendimo rekomendacijų įgyvendinimo kontrolinis patikrinimas	11
6.2 Seimo laikinosios tyrimų komisijos prašymu atliktas duomenų patikrinimas	12
6.3 Žvalgybos institucijų vidaus kontrolės sistemos patikrinimai	12
7. Žvalgybos priežiūrą ir kontrolę tobulinančių teisės aktų pasiūlymai	12
7.1 Siūlymai Žvalgybos įstatymo nuostatų tobulinimui	12
7.2 Siūlymai Žvalgybos kontrolierių įstatymo nuostatų tobulinimui	12
7.3 Siūlymas dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatų tobulinimo	13
8. 2024 metais planuojamų patikrinimų kryptys	13
9. Baigiamosios pastabos	13

VEIKLOS ATASKAITA, 2023

1. Žvalgybos kontrolierių įstaigos paskirtis ir funkcijos	14
2. Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūra	15
3. Teisėkūra	16
4. Viešoji komunikacija	17
5. Bendradarbiavimas su valstybės institucijomis	17
6. Tarptautinis bendradarbiavimas	17
7. Personalias ir finansai	18
8. Patalpos	18
9. Kibernetinis saugumas ir įslaptintos informacijos apsauga	19
10. Iššūkiai	19

IŽANGINIS ŽODIS

Lietuvos Respublikos Seimui,

Vadovaudamasis Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių įstatymo 30 straipsniu, teikiu Lietuvos Respublikos Seimui metinį žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir atitikties žmogaus teisių ir laisvių reikalavimams vertinimą bei ataskaitą už 2023 metų veiklą.

Tai yra pirmasis metinis pranešimas ir veiklos ataskaita apie naują Lietuvos Respublikos žvalgybos institucijų priežiūros rūšį – nepriklausomą išorinę ekspertinę priežiūrą, kuri buvo baigta įgyvendinti 2023 metais. Taip pat teikiu bendrą informaciją apie žvalgybos institucijų priežiūros sistemą Lietuvoje, Šiaurės Atlanto organizacijos ir Europos Sąjungos šalyse, bei pastabas dėl žvalgybos veiklą reglamentuojančių teisės aktų įgyvendinimo.

Viliuosi, kad šie pastebėjimai bus naudingi Lietuvos Respublikos Seimo darbui ir platesnėms profesinėms diskusijoms šia tema.

DR. NORTAUTAS STATKUS

Žvalgybos kontrolierių įstaigos vadovas,
žvalgybos kontrolierius

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'N. Statkus'. The signature is fluid and cursive, written over a white background.

PIRMIEJI ŽVALGYBOS KONTROLIERIAUS VEIKLOS METAI

Vienas iš pagrindinių demokratinio valdymo principų yra valstybės institucijų atskaitomybė piliečiams.

Žvalgybos institucijos yra svarbi Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą užtikrinančių valstybės institucijų ir įstaigų sistemos dalis. Jų veikla yra naudinga ir efektyvi tada, kai nacionalinio saugumo užtikrinimui reikalingi duomenys gauti nenuotukiant Lietuvos Respublikai priešiškiems subjektams apie prieš juos vykdomą žvalgybinę veiklą, tačiau tuo pat metu yra labai svarbu, kad žvalgybos institucijos, vykdydamos savo veiklą, nepažeistų šalies piliečių žmogaus teisių ir laisvių, o bet kokie būtini žmogaus laisvių ir teisių ribojimai būtų pagrįsti, teisėti ir laikini.

Norint užtikrinti žvalgybos institucijų veiksmingumą, jų veikla negali būti plačiai žinoma visuomenei, jos turi turėti slaptus veiklos įrankius ir reikiamus įgaliojimus. Žvalgybos institucijos gali apginti valstybę, jos demokratinę santvarką nuo vidaus ir išorės grėsmių, priešiško subjektų slaptos veiklos tik vykdydamos žvalgybą ir kontržvalgybą įslaptintais žvalgybos metodais, kitaip jos negalės laiku nustatyti ir perspėti apie grėsmes ir rizikas mūsų visų ekonominiame, socialiniame saugumui, politinių sprendimų priėmimo savarankiškumui, karinei galiai.

Atsižvelgiant į aukščiau išvardintus pastebėjimus, turi būti balansas tarp nacionalinio saugumo interesų ir žmogaus teisių bei laisvių užtikrinimo sisteminės priežiūros. Kažkurio vieno principo (skaidrumo ar slaptumo) pirmenybės sureikšminimas yra kenksmingas tiek žmogaus teisių apsaugai, tiek nacionaliniam saugumui. Valstybė, turinti gerai veikiančią žmogaus teisių užtikrinimo sistemą, yra saugesnė nei ta, kuri jos neturi. Jei žvalgybos institucijos veiks neteisėtai, nepagrįstai pažeisdamos piliečių teises ir laisves, pasitikėjimas jomis ir piliečių bendradarbiavimas mažės. Po daugiau nei dešimtmetį trukusių diskusijų, 2021 m. Lietuvos Respublikos Seimas (toliau – Seimas) priėmė Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių įstatymą (toliau – Žvalgybos kontrolierių įstatymas), kuriuo vadovaudamasis Seimas 2023 m. balandžio 4 d. paskyrė mane žvalgybos kontrolieriumi, o 2023 m. balandžio 6 d. – Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių įstaigos (toliau – Žvalgybos kontrolierių įstaiga) vadovu.

Žvalgybos kontrolierių misija – ginti žmogaus teises ir laisves, atliekant nepriklausomą žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą, skatinti joms pagarbą, užtikrinant pagal kompetenciją valstybės institucijų, visuomenės ir asmenų dialogą, ir taip prisidėti, kad Lietuvos Respublikos žvalgybos institucijos, atlikdamos labai svarbų darbą užtikrinant šalies nacionalinį saugumą, tai darytų teisėtai ir pagrįstai, o mūsų šalies piliečiai būtų tikri, kad jų orumas, asmeninis ir šeimos privatumas, minties, sąžinės įsitikinimų, religijos išpažinimo, taikių susibūrimų laisvės ir teisės nėra nepagrįstai ir neteisėtai ribojamos.

Pažymėtina, jog žvalgybos kontrolieriai prižiūri tik dviejų institucijų – Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento (toliau – Valstybės saugumo departamentas) ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos veiklą (toliau – Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas), žvalgybos pareigūnų veiksmus ir

sprendimus. Žvalgybos kontrolieriams Žvalgybos kontrolierių įstatyme suteikta teisė gauti visą reikalingą informaciją (įskaitant įslaptintą), taip pat numatyta pareiga atlikti aiškų ir objektyvų, duomenimis grįstą vertinimą bei teikti žvalgybos institucijoms rekomendacijas ir konsultacijas. Atkreiptinas dėmesys, jog įstatymai neleidžia visuomenei ir valstybės institucijoms teikti informacijos, jeigu ji gali atskleisti žvalgybos institucijų veiklos metodus ir priemones, veiklos taktiką, ir padarytų žalos žvalgybos institucijų veiklai.

Sėkmingą žvalgybos kontrolierių veiklą užtikrina sisteminga šių žvalgybos institucijų priežiūra, kurią užtikrina Žvalgybos kontrolierių įstaiga. Pažymėtina, jog minėtos įstaigos kūrimo darbai intensyviai prasidėjo nuo Žvalgybos kontrolierių įstaigos vadovo paskyrimo, taip pat buvo parengti įstaigos veiklai būtini dokumentai ir vidaus teisės aktai (dėl patalpų panaudos, dėl saugių ryšio tinklų įrengimo, įslaptintos informacijos apsaugos, Žvalgybos kontrolierių įstaigos personalo pareigybių aprašai ir kt.).

Informuoju, jog, atlikdamas savo pareigas, išsamiai susipažinau su žmogaus teisių ir laisvių situacija žvalgybos institucijose, susitikau su žvalgybos įstaigoms vadovaujančiomis ir jas kontroliuojančiomis institucijomis, Seimo kontroliere, Valstybės kontrolieriumi, Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos vadove bei kai kurių kriminalinės žvalgybos pagrindinių institucijų vadovais.

Atsižvelgiant į tai, jog efektyvi vidaus kontrolė yra bet kurios organizacijos veiklos teisėtumo pagrindas, bei susipažinus su situacija žvalgybos institucijose, buvo pradėti abiejų žvalgybos institucijų vidaus kontrolės sistemos patikrinimai.

Lygiagrečiai susipažindamas su žmogaus teisių ir laisvių situacija abejose tarnybose, taip pat įvertinau, kaip Valstybės saugumo departamentas įgyvendina 2020 metų kovo 30 d. Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto sprendimus. NSGK rekomendacijų patikrinimas buvo prasmingas, nes 2020 m. pateiktos rekomendacijos rodo, jog buvo taisytinų, keistinių dalykų.

Atkreiptinas dėmesys, jog svarbus 2023 m. gruodžio 15 d. pradėtas faktinių aplinkybių patikrinimas pagal Lietuvos Respublikos Seimo laikinosios tyrimo komisijos galimo neteisėto informacijos apie asmenis rinkimo ir panaudojimo, galimo neteisėto poveikio žvalgybos ir kitų teisėsaugos institucijų veiklai, galimo kišimosi į 2019 metų Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų procesą, galimos neteisėtos paramos šiai rinkimų politinei kampanijai, galimų pranešėjų teisių pažeidimų, galimos neteisėtos įtakos įvedant sankcijas Baltarusijos Respublikai parlamentiniam tyrimui atlikti (toliau – Komisija) prašyme suformuluotus klausimus.

Susipažinęs, įvertinęs ir apibendrinęs iš Valstybės saugumo departamento gautą medžiagą ir Komisijos prašymo vykdymo metu surinktus duomenis, parengiau ir 2024 m. sausio 29 d. pateikiau atsakymą minėtai Komisijai. Į visus Komisijos suformuluotus klausimus buvo pateikti atsakymai, kuriuos leidžia pateikti įstatymai ir galiojančios teisės aktų nustatytos procedūros.

Džiaugiuosi, kad yra nemažas partnerių susidomėjimas naujai įkurta Žvalgybos kontrolierių įstaiga. Lietuvoje 2023 metų rugsėjo pradžioje lankėsi Suomijos žvalgybos ombudsmenas. Gavęs kvietimą, 2023 metų lapkritį dalyvavau ir pristačiau Žvalgybos kontrolierių įstaigos veiklą Europinio žvalgybų priežiūros institucijų tinklo konferencijoje. Svarbu, kad panašių nepriklausomų žvalgybos priežiūros ir kontrolės institucijų atstovus sieja tarptautinio bendradarbiavimo ratas, kuriame dalijamasi ir keičiamasi vertingomis patirtimis. Planuojami ir kiti susitikimai su kitų NATO ir ES šalių žvalgybos priežiūros institucijomis, siekiant perimti Lietuvai aktualią patirtį.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŽVALGYBOS KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA

METINIS ŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKLOS TEISĖTUMO IR ATITIKTIES ŽMOGAUS TEISIŲ IR LAISVIŲ APSAUGOS REIKALAVIMAMS VERTINIMAS 2023

1. Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sistema, asmens duomenų apsauga ir žvalgybos institucijos

Pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms yra bendrasis žvalgybos institucijų veiklos principas (Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas¹ (toliau – Žvalgybos įstatymas) 4 str. 2 d. 2 p.). Šio principo turinį ir įgyvendinimo apimtis reglamentuoja pagrindiniai teisės aktai, kurie sudaro žmogaus teisių ir laisvių sistemą Lietuvoje: Lietuvos Respublikos Konstitucija², Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK)³, taip pat iš dalies – Europos Sąjungos (toliau – ES) pagrindinių teisių chartija⁴. ES teisė nėra taikoma šalies gynybos ir nacionalinio saugumo užtikrinimo srityje.

Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos nuostatos taip pat yra įtvirtintos pagrindiniuose žvalgybos (ir kriminalinės žvalgybos tiek, kiek ji vykdoma žvalgybos institucijų) veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose: Žvalgybos įstatyme⁵, Žvalgybos kontrolierių įstatyme⁶, Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatyme⁷ (toliau – Kriminalinės žvalgybos įstatymas) ir Lietuvos Respublikos asmens duomenų, tvarkomų nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamojo persekiojimo už jas, bausmių vykdymo arba nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, teisinės apsaugos įstatyme (toliau – Teisės saugos tikslais tvarkomų asmens duomenų apsaugos įstatymas)⁸.

Pastarasis teisės aktas yra priimtas išplečiant ES teisės saugos tikslais tvarkomų asmens duomenų apsaugos direktyvą⁹. Valstybinė asmens duomenų apsaugos inspekcija šiame įstatyme yra numatyta kaip teisė į asmens duomenų apsaugą užtikrinanti institucija, tačiau jos įgaliojimai yra apriboti išlyga dėl atvejų, kai asmens duomenys tvarkomi nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais (pvz., Teisės saugos tikslais tvarkomų asmens duomenų apsaugos įstatymo 15 str. 1 d., 22 str. 4 d. ir kt.). Pagal Žvalgybos ir Žvalgybos kontrolierių įstatymus, žvalgybos institucijų veiksmai ar neveikimas, susiję su asmens duomenų tvarkymu nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais galimai pažeidžiant šio įstatymo ar Asmens duomenų, tvarkomų teisės saugos ar nacionalinio saugumo tikslais, įstatymo nuostatas, gali būti skundžiami žvalgybos kontrolieriams.

Žvalgybos institucijų priežiūra ir kontrolė yra būtina, nes šios institucijos, siekdamos užtikrinti Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą, t. y. apsaugoti valstybės, visuomenės ir piliečių gyvybiškai svarbius interesus nuo vidaus ir išorės grėsmių, privalo imtis tinkamų ir pakankamų prevencinių priemonių užkardyti grėsmes, šalinti jų priežastis ir sąlygas, efektyviai valdyti pasireiškusias grėsmes, mažinti jų daromą žalą valstybės, visuomenės ir piliečių interesams, ir tai atlieka veiksmais, kuriais gali būti ribojamos kitų asmenų teisės ir laisvės.

Esant rizikai neteisėtai pažeisti žmogaus teises ir laisves bei siekiant subalansuoti žmogaus teisių ir nacionalinio saugumo interesų užtikrinimą, 2021 metais Seimas įsteigė Žvalgybos kontrolierių instituciją Žvalgybos kontrolierių įstatymu, kurio paskirtis sukurti nepriklausomą išorinės žvalgybos institucijų priežiūros teisinį reguliavimą, garantuojantį žvalgybos institucijų veiklos nepriklausomumą, teisėtumą ir atitiktį žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams Minėtu įstatymu siekiama garantuoti, kad žvalgybos institucijos, vykdydamos priskirtas funkcijas, laikysis teisinės valstybės principo bei gerbs žmogaus teises ir laisves.

2. Lietuvos žvalgybos sistema

2.1 Žvalgybos institucijos

Žvalgybos institucijos, turėdamos valstybės suteiktus įgaliojimus ir reikiamus pajėgumus rinkti, analizuoti ir vertinti informaciją apie vidaus ir išorės grėsmes šalies nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams, ir jas šalinti, atlieka ypatingai svarbų vaidmenį užtikrinant šalies nacionalinį saugumą.

Šalies vadovams ir kitiems sprendimų priėmėjams laiku pateikta tiksli žvalgybos informacija, vertinimai ir prognozės sudaro galimybę laiku priimti reikiamus sprendimus valstybei ir visuomenei gyvybiškai svarbiais klausimais. Pagal veiklos pobūdį žvalgyba skirstoma į karinę ir nekarinę žvalgybą, išorės žvalgybą, kontržvalgybą ir kriminalinę žvalgybą.

Lietuvos žvalgybos sistemą sudaro dvi Žvalgybos įstatymu įgalios žvalgybos veiklą vykdyti valstybės institucijos – Valstybės saugumo departamentas ir Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas. Šios institucijos žvalgybos veiklą vykdo nacionalinio saugumo užtikrinimo srityje. Jų veiklos teisėtumą privalo prižiūrėti žvalgybos kontrolieriai.

Būtina pažymėti, kad **viešojo saugumo užtikrinimo ir kovos su nusikalstamumu srityje** kriminalinės žvalgybos veiklą Lietuvoje vykdo Kriminalinės žvalgybos įstatymu įgalios septynios institucijos: Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba, Lietuvos Respublikos vadovybės apsaugos tarnyba, Policijos departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Valstybės sienos apsaugos tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos, Muitinės departamentas prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ir Lietuvos kalėjimų tarnyba, kuri yra pavaldi Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai. Šios institucijos kriminalinę žvalgybą vykdo joms teisės aktais nustatytoje veiklos srityse – kovoje su organizuotais ir kitais sunkiais nusikaltimais, korupciniais ir finansiniais nusikaltimais, neteisėta migracija, kontrabanda, užtikrinant Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių vadovų saugumą ir pan. Žvalgybos kontrolieriai neturi įgaliojimų kontroliuoti jų veiklos teisėtumo ir pagrįstumo.

¹ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106097/asr>

² <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.47BB952431DA/asr>

³ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.19841>

⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex->

[%3A12016P%2FTXT](#)

⁵ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106097/asr>

⁶ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/>

[TAD/011b6140642211ecb2fe9975f8a9e52e/asr](#)

⁷ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.434526/asr>

⁸ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.397419/asr>

⁹ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/680 dėl fizinių asmenų apsaugos kompetentingoms institucijoms tvarkant asmens duomenis nusikalstamų veikų prevencijos, tyrimo, atskleidimo ar baudžiamojo persekiojimo už jas arba bausmių vykdymo tikslais ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, ir kuriuo panaikinamas Tarybos pamatinis sprendimas 2008/977/TVR <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex:32016L0680>

Pagrindinis žvalgybos institucijų veiklos tikslas – stiprinti Lietuvos Respublikos nacionalinį saugumą, renkant informaciją apie rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes, pateikiant ją nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms ir šalinant šiuos rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes.

Žvalgybos veikla apima dvi veiklos sritis – žvalgybą ir kontržvalgybą.

Žvalgybą ir kontržvalgybą **nekarinėje srityje** vykdo **Valstybės saugumo departamentas** – Seimui ir Respublikos Prezidentui atskaitinga valstybės institucija.

Valstybės saugumo departamentas žvalgybą ir kontržvalgybą vykdo:

- 1) visuomeninėje politinėje, ekonominėje, mokslo, technologijų, informacinės veiklos srityse, išskyrus gynybos, karinę-politinę, karinę-ekonominę, karinę-technologinę, karinę-informacinę sritis;
- 2) Lietuvos Respublikos valstybės diplomatinės tarnybos ir kitų Lietuvos Respublikos institucijų, veikiančių užsienyje, išskyrus Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos institucijų veiklos užsienyje saugumo srityje;
- 3) valstybės ir tarnybos paslaptį sudarančios informacijos apsaugos, išskyrus Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos institucijų valstybės ir tarnybos paslaptį sudarančios informacijos, apsaugos srityje;
- 4) valstybės valdymui skirtų elektroninių ryšių tinklų įrengimo, eksploatavimo ir jų kriptografinės ir kitos apsaugos srityje.

Pagrindinis Valstybės saugumo departamento žvalgybos veiklos **tikslas** – teikti Lietuvos sprendimų priėmėjams informaciją, kuri padėtų priimti pagrįstus sprendimus dėl ateities veiksmų politiniame ir visuomeniniame gyvenime.

Svarbi Valstybės saugumo departamento veiklos dalis yra priešišku valstybių žvalgybos ir saugumo tarnybų veiklos Lietuvoje stebėjimas, atskleidimas ir šių tarnybų sukeliamų grėsmių šalinimas. Vykdam kontržvalgybą taip pat užtikrinama Lietuvos valstybės paslaptį apsauga.

Žvalgybą ir kontržvalgybą **karinėje srityje** vykdo **Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas** – krašto apsaugos ministrui pavaldi krašto apsaugos sistemos institucija.

Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas žvalgybą ir kontržvalgybą vykdo:

- 1) gynybos, karinėje-politinėje, karinėje-ekonominėje, karinėje-technologinėje, karinėje-informacinėje srityse;
- 2) Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos institucijų veiklos užsienyje srityje;
- 3) Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos institucijų valstybės ir tarnybos paslaptį sudarančios informacijos apsaugos srityje.

Antrojo operatyvinių tarnybų departamento vykdomos žvalgybos **tikslas** – užtikrinti bei sustiprinti šalies gynybinį potencialą ir karinį saugumą laiku perspėjant šalies vadovus ir užkardant grėsmes nacionaliniam saugumui. Šiuo tikslu Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas renka informaciją, ją analizuoja, rengia ir teikia žvalgybos vertinimus.

Antrojo operatyvinių tarnybų departamento žvalgybos informacijos kryptys – žvalgybos perspėjimo užtikrinimas, parama nacionaliniam gynybos planavimui, parama užsienio partneriams, parama NATO ir ES institucijoms.

2.2 Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumas ir jų koordinavimas

Žvalgybos institucijos, įgyvendindamos joms pavestus uždavinius, vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymu, Žvalgybos įstatymu, Kriminalinės žvalgybos įstatymu, Poligrafo naudojimo įstatymu, Valstybės ir tarnybos paslaptį įstatymu, kitais teisės aktais ir Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis.

Žvalgybos įstatymas ir kiti teisės aktai reglamentuoja žvalgybos institucijų ir žvalgybos pareigūnų teises ir pareigas, žvalgybos veiksmų sankcionavimo ir atlikimo tvarką, žvalgybos informacijos panaudojimo sąlygas ir tvarką ir kitus klausimus.

Siekiant žvalgybos institucijų veiklos efektyvumo ir teisėtumo, žvalgyba turi būti vykdoma laikantis žvalgybos veiklos principų. Žvalgybos įstatymo 4 straipsnis numato, jog žvalgybos institucijų veikla grindžiama bendraisiais teisiniais principais (teisėtumo, pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, visuomenės ir valstybės intereso viršenybės, atskaitomybės valstybės aukščiausiosioms vadovaujančioms institucijoms) ir specialiais principais (politinio neutralumo principas, veiklos metodų neskelbtinumo, savalaikiškumo, objektyvumo ir aiškumo).

Lietuvos žvalgybos institucijų veiklą **koordinuoja** Lietuvos Respublikos Valstybės gynimo taryba (toliau – Valstybės gynimo taryba) **tvirtina** metinius žvalgybos informacijos **poreikius ir prioritetus**, kurių pagrindu yra **formuojamos užduotys** žvalgybos institucijoms. Vadovaudamiesi Valstybės gynimo tarybos patvirtintais žvalgybos informacijos poreikiais ir prioritetais, Valstybės saugumo departamento žvalgybos užduotis nustato minėto departamento direktorius, o Antrojo operatyvinių tarnybų departamento – Krašto apsaugos ministras. Valstybės gynimo taryba taip pat tvirtina žvalgybos institucijų veiklos strategijas, vertina žvalgybos institucijų teikiamos žvalgybos informacijos atitiktį žvalgybos informacijos poreikiams ir prioritetams, teikia rekomendacijas žvalgybos institucijoms dėl žvalgybos veiklos efektyvumo bei sprendžia kitus žvalgybos institucijų veiklos koordinavimo klausimus.

Žvalgybos institucijų sąveikos ir veiksmų koordinavimo klausimus spręsti yra įgalioti šių institucijų vadovai.

3. Žvalgybos informacijos rinkimas ir žmogaus teisių apsauga

Žvalgybos duomenų paieškai, rinkimui, apdorojimui ir vertinimui naudojami įvairūs žvalgybos metodai ir priemonės, pasitelkiamos dirbtinio intelekto technologinės ir programinės galimybės. Priimamų sprendimų efektyvumas priklauso nuo informacijos surinkimo, apdorojimo ir perdavimo sprendimų priėmėjams greičio bei tiekiamos žvalgybos informacijos aktualumo ir patikimumo.

Žvalgybos institucijos renka informaciją visais įstatymuose numatytais būdais ir priemonėmis. Kai kurių iš jų taikymas yra įslaptintas, tuo žvalgyba skiriasi nuo mokslinių, žurnalistinių ar kitokių tyrimų, kurių metodika atskleidžiama ir gali būti viešai aptariama. Žvalgybos institucijos privalo slėpti savo tyrimų metodiką ir žvalgybos taktiką, kad ji netaptų žinoma priešišku valstybių žvalgybos ir saugumo tarnyboms bei nusikals-

tamoms organizacijoms, ir jos negalėtų pakenkti žvalgybos institucijų veiklai.

Žvalgybos informacija **renkama taikant žvalgybos metodus**, atliekant teismo sankcionuojamus veiksmus, gaunant duomenis iš valstybės ir žinybinių registru, informacinių sistemų ir duomenų bazių, taip pat gaunant duomenis iš juridinių ir (ar) fizinių asmenų.

Žvalgybos metodus, jų taikymo tvarką ir sąlygas nustato Vyriausybė. Renkant informaciją gali būti naudojami šie metodai¹⁰: *atvirųjų šaltinių žvalgyba, žmogiškųjų šaltinių žvalgyba, signalų žvalgyba, komunikacijų žvalgyba, elektroninė žvalgyba, kibernetinė žvalgyba, atvaizdų žvalgyba, žvalgyba radiolokacinėmis priemonėmis, akustinė žvalgyba, matavimų žvalgyba ir kt.* Nustatydami žvalgybos užduotis, Krašto apsaugos ministras ir Valstybės saugumo departamento direktorius, nurodo ir šių užduočių vykdymo metu taikytinus žvalgybos metodus sau pavaldžioms žvalgybos institucijoms. Žvalgybos metodai negali būti taikomi ilgiau negu vykdoma žvalgybos užduotis.

Informacija taip pat **renkama atliekant teismo sankcionuojamus veiksmus**: stebint ir fiksuojant elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos turinį, susirašinėjimą ir kitokį asmens susižinojimą; patenkant į asmens būstą, kitokias patalpas ar transporto priemones ir jas apžiūrint; slapta paimant ir apžiūrint dokumentus ir daiktus; gaunant informaciją apie elektroninių ryšių įvykius; stebint ir fiksuojant bet kokias finansines operacijas ir kt.

Kokius metodus ar priemones tikslingiausia naudoti konkrečioje situacijoje sprendžiama pagal žvalgybai keliamų uždavinių pobūdį ir tikslus. Dažniausiai tuo pat metu kompleksiskai naudojami įvairūs metodai ir priemonės gauti informaciją, būtiną sprendimų priėmimui.

Vykdydamos kontržvalgybą žvalgybos institucijos **turi teisę** Kriminalinės žvalgybos įstatyme nustatyta tvarka atlikti kriminalinės žvalgybos tyrimus ir taikyti kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus: vykdyti agentūrinę veiklą; atlikti asmenų apklausą; patalpų, transporto priemonių, teritorijų apžiūrą; asmenų ir transporto priemonių sekimą; imituoti nusikalstamą veiką; rengti pasalas, naudoti kitus Kriminalinės žvalgybos įstatymu reglamentuotus būdus ir priemones.

Teisėtai ir pagrįstai naudojant žvalgybos metodus ir teismo sankcionuojamus veiksmus, kai kurios žmogaus teisės ir laisvės gali būti suvaržytos, nes, pvz., teisė į privatumą ir asmens duomenų apsaugą nėra absoliuti¹¹. Šios asmens teisės gali būti proporcingai ribojamos siekiant apginti visuomenės interesus¹², tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijoje bei Lietuvos Respublikos teismų praktikoje yra numatyti teisėto žmogaus teisių apribojimo kriterijai ir sąlygos:

1. teisė į privatumą, tiek teisė į asmens duomenų apsaugą gali būti teisėtai suvaržytos aukštesnės vertybės apsaugos tikslais nepažeidžiant teisinės valstybės principų;

¹⁰ Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerijos tinklapis, <https://kam.lt/zvalgyba/>

¹¹ „Guide on Article 8 of the Convention – Right to respect for private and family life“, European Court of Human Rights, 7, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf

¹² Žr. pvz. „Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2010 m. lapkričio 9 d. sprendimas byloje Volker und Markus Schecke GbR and Hartmut Eifert prieš Land Hessen (Nr. C-92/09 ir C-93/09)“, *EUR-Lex*, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62009CJ0092>

2. suvaržymas yra teisėtas, jeigu:

- asmens teisės ribojamos įstatymu;
- įstatymu ribojama tik tiek, kiek tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

Reikalavimas apriboti asmens teisės įstatymu yra konkretus ir aiškiai apibrėžtas, tačiau kitos teisėto apribojimo sąlygos yra vertinamojo pobūdžio, todėl kiekvienu konkrečiu atveju turi būti pagrįstos ir proporcingos siekiamiems tikslams.

Surinkta **žvalgybos informacija yra apdorojama, įvertinama, analizuojama ir to pagrindu parengiami žvalgybos produktai** (žvalgybos pažymos, pranešimai, vertinimai ir pan.). Rengiant žvalgybos produktus turi būti laikomasi objektyvumo ir aiškumo principų – siekiama, kad informacija būtų neiškraipyta, nešališka, tinkamai patikrinta ir įvertinta. Žvalgybos produktus stengiamasi diferencijuoti ir pritaikyti specifinėms vartotojų grupėms pagal jų poreikius. Žvalgybos vertinimai vartotojams turi būti teikiami siekiant juos laiku perspėti ir reaguoti į reikšmingus geopolitinius pokyčius Lietuvai svarbiuose pasaulio regionuose.

Erdvė pažeidimams galima visose žvalgybos ciklo fazėse, tiek renkant, tiek apdorojant, analizuojant, tiek ir pateikiant žvalgybos informaciją nacionalinio saugumo institucijoms.

4. Žvalgybos institucijų kontrolė ir priežiūra

Atsižvelgiant į tai, jog žvalgybos institucijoms yra suteikti platūs įgaliojimai, itin svarbu užtikrinti, kad žvalgybos veikla būtų teisėta, veiksmai – pagrįsti ir proporcingi. Taip pat svarbu, kad renkant, kaupiant, apdorojant, saugant ir panaudojant žvalgybos informaciją būtų tinkamai užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės. Siekiant užtikrinti žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir efektyvumo kontrolę yra atliekama šių institucijų veiklos parlamentinė, teisminė, vykdomosios valdžios, nepriklausoma išorės ekspertinė ir vidaus kontrolė.

Žvalgybos institucijų **parlamentinę kontrolę** Seimo statuto nustatyta tvarka atlieka Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas. Jis kontroliuoja, kaip žvalgybos institucijos ir žvalgybos pareigūnai, vykdydami žvalgybos veiklą, laikosi įstatymų ir kitų teisės aktų; rengia siūlymus dėl teisės aktų, susijusių su žvalgybos institucijų veikla ir žmogaus teisių apsauga vykdam žvalgybą ir kontržvalgybą, tobulinimo; nagrinėja asmenų skundus dėl žvalgybos institucijų ir žvalgybos pareigūnų veiksmų; sprendžia kitus parlamentinės kontrolės klausimus.

Valstybės gynimo tarnyba, koordinuojanti žvalgybos institucijų veiklą bei Lietuvos Respublikos Vyriausybė (toliau – Vyriausybė) atlieka **vykdomosios žvalgybos institucijų priežiūros rūšies kontrolę**. Vyriausybė žvalgybos institucijų kontrolę atlieka pagal Valstybės gynimo tarybos patvirtintus žvalgybos informacijos poreikius ir prioritetus, teikia žvalgybos institucijoms žvalgybos informacijos poreikius, būtinus valstybės saugumui užtikrinti, iš žvalgybos institucijų gauna informaciją apie rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes nacionaliniam saugumui.

Teismai atlieka **teisminę teisėtumo kontrolę** sankcionuodami arba atsisakydami sankcionuoti žvalgybos institucijų veiksmus pagal Žvalgybos įstatymo 13 straipsnio nuostatas. Valstybės kontrolė vykdo žvalgybos institucijų **finansinę veiklos kontrolę**.

Žvalgybos institucijų **nepriklausomą išorės ekspertinę kontrolę** Žvalgybos kontrolierių įstatymo nustatyta tvarka atlieka **žvalgybos kontrolieriai**. Jie atlieka žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą ir atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams vertinimą, tiria asmenų skundus dėl žvalgybos institucijų ar žvalgybos pareigūnų veiksmų, pažeidžiančių žmogaus teises ir laisves, vykdamą žvalgybą ir kontržvalgybą.

Siekiant užtikrinti žvalgybos institucijų veiklos teisėtumą, ekonomiškumą, efektyvumą, rezultatyvumą ir skaidrumą, žvalgybos institucijos vadovai Žvalgybos įstatymu yra įpareigoti organizuoti žvalgybos institucijos **vidaus kontrolę** vadovaujamosiose institucijose.

5. Išorinės nepriklausomos ekspertinės žvalgybos institucijų priežiūros būdai

Pastaraisiais metais kai kuriose ES ir NATO valstybėse (pvz., Danijoje, Jungtinėje Karalystėje, Nyderlanduose, Suomijoje, Švedijoje, Čekijoje), reaguojant į naujus skaitmeninės eros iššūkius ir ypač išaukusias teroristinių išpuolių grėsmes, buvo priimti nauji arba ženkliai papildyti žvalgybų veiklą reglamentuojantys įstatymai, išplėtę ir sustiprinę jų įgaliojimus taikyti įvairius žvalgybinės veiklos metodus. Taip pat, atsižvelgiant į visuomenės susirūpinimą dėl galimų pagrindinių žmogaus teisių pažeidimų ir privatumo apsaugos, buvo sustiprinti ir žvalgybos tarnybų priežiūros mechanizmai, sukuriant vadinamąsias nepriklausomas priežiūros ir kontrolės institucijas, o esamoms suteikiant papildomų teisių.

Iš viso (be Lietuvos) 17-oje NATO, ES ir Europos ekonominės erdvės šalių įsteigtos ekspertinės žvalgybos priežiūros ir kontrolės institucijos. Tokios institucijos kai kuriose šalyse dalyvauja ir tvirtinant sankcijas taikyti žvalgybos metodus, ir prižiūrint jų taikymą, kitur vienos institucijos sankcionuoja žvalgybos metodų taikymą, o kitos vykdo jų taikymo priežiūrą. Ekspertinės priežiūros institucijos sudarymo pagrindai ir įgaliojimai yra skirtingi. Jų sudaryme dalyvauja skirtingų valstybės valdymo šakų atstovai, jų sudėtis valdymo formos bei pavadinimai yra įvairūs – komitetai, tribunolai, komisijos, ombudsmenai.

Pagal skyrimo principą, kai išorinės nepriklausomos ekspertinės priežiūros institucijų sudėtį skiria parlamentai, ar (ir) pagal įgaliojimų apimtį, panašiausios į Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus įstaigą yra Norvegijos (*Norwegian Parliamentary Oversight Committee on Intelligence and Security Services*), Portugalijos (*The Council for the Oversight of the Intelligence System of the Portuguese Republic*), Kroatijos (*Council for Civilian Oversight of Security and Intelligence Agencies*), Belgijos (*Standing Committee R*), Nyderlandų (*Dutch Review Committee on the Intelligence and Security Services*) ir Suomijos (*The Intelligence Ombudsman*) nepriklausomos ekspertinės žvalgybos priežiūros institucijos.

Lietuvoje žvalgybos institucijų veiklos išorinė nepriklausoma **teisėtumo priežiūra**, atliekama žvalgybos kontrolierių, apima:

- žvalgybos institucijų veiklos ir žvalgybos pareigūnų veiksmų ir priimtų sprendimų **atitikties** įstatymams ir kitiems teisės aktams, atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams ir vidaus teisės aktų atitikties įstatymams ir kitiems įstatymams **vertinimą**;

- žvalgybos kontrolieriaus **patikrinimų** ir **tyrimų atlikimą** dėl galimos žvalgybos institucijų veiklos, žvalgybos pareigūnų veiksmų ir priimtų sprendimų, žmogaus teisių ir laisvių neatitikties įstatymų ir kitų teisės aktų reikalavimams;

- **skundų** ir **pranešimų nagrinėjimą** dėl galimai neteisėtai žvalgybos institucijų veiklos, žvalgybos pareigūnų veiksmų ir priimtų sprendimų, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimų pažeidimo.

Siekdami įsitikinti, kad tinkamai atliekamas žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimų įgyvendinimas žvalgybos ir kontržvalgybos veikloje, bei nustatyti, ar nėra pagrindo pradėti žvalgybos kontrolieriaus tyrimą, žvalgybos kontrolieriai atlieka žvalgybos institucijų patikrinimus. Esant pagrindui, gali būti pradedamas kontrolieriaus tyrimas savo iniciatyva. Žvalgybos kontrolierius atlieka planinius, neplaninius ir kontroliinius žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo patikrinimus, kurių metu vertinama žvalgybos institucijų ir žvalgybos pareigūnų veiklos, veiksmų, sprendimų, vidaus teisės aktų atitiktis įstatymų ir kitų teisės aktų reikalavimams, nustatomos ir tikrinamos faktinės aplinkybės.

Žvalgybos kontrolierių atliekamų patikrinimų ir tyrimų metu žvalgybos kontrolieriai ir jų įgalioti žvalgybos kontrolierių įstaigos darbuotojai, padedantys žvalgybos kontrolieriams vykdyti Žvalgybos kontrolierių įstatymu nustatytas jų funkcijas, turintys leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija žymima slaptumo žyma „Visiškai slaptai“, turi teisę susipažinti su valstybės ar tarnybos paslaptį sudarančia informacija, kuria disponuoja žvalgybos institucija, gauti dokumentus (įskaitant dokumentus, kuriuose yra valstybės ar tarnybos paslaptį sudarančios informacijos), jei tai būtina žvalgybos kontrolieriaus pareigoms atlikti, išskyrus informaciją apie žvalgybos slaptųjų bendradarbių ar įslaptintų žvalgybos pareigūnų tapatybę bei informaciją gaunamą iš užsienio partnerių.

Jie taip pat turi teisę patekti į žvalgybos institucijų patalpas, gauti žvalgybos pareigūnų ir kitų su žvalgybos kontrolieriaus tyrimu susijusių asmenų paaiškinimus atliekamų patikrinimų ir (ar) tyrimų klausimais, gauti motyvuotas apygardų teismų nutartis atlikti teismo sankcionuojamus žvalgybos informacijos rinkimo veiksmus. Atkreiptinas dėmesys, kad žvalgybos kontrolierius nevertina teismų nutarčių pagrįstumo ir teisėtumo. Taip pat pažymėtina, kad žvalgybos kontrolieriai, Žvalgybos kontrolierių įstaigos darbuotojai, privalo saugoti valstybės, tarnybos, komercinės ar banko paslaptis, taip pat įstatymų saugomus asmens duomenis.

Žvalgybos kontrolierius gali atlikti tyrimą savo iniciatyva, nustatęs požymių, leidžiančių manyti, kad žvalgybos institucijos ir (ar) žvalgybos pareigūnai galimai piktnaudžiauja jiems suteiktais įgaliojimais ar galimai pažeidžia žmogaus teises ir laisves ar teisėtus interesus, ar galimai pažeidžia asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo reikalavimus, ar kitaip galimai pažeidžia žmogaus teises ir laisves viešojo administravimo srityje.

Nenustačius tokių pagrindų, tačiau siekiant veiklos teisinio reglamentavimo tikslumo ir aiškumo bei įgyvendinimo praktikos atlikties teisės aktų reikalavimams, žvalgybos institucijai gali būti teikiamos žvalgybos kontrolieriaus *rekomendacijos ir (ar) konsultacijos*.

Žvalgybos kontrolieriaus atlikti patikrinimai

6.1 NSGK 2020 metų sprendimo rekomendacijų įgyvendinimo kontrolinis patikrinimas

Žvalgybos kontrolieriaus tyrimas taip pat gali būti pradėtas gavus žvalgybos pareigūno pranešimą ar pareiškėjo skundą. Žvalgybos kontrolieriai nagrinėja pareiškėjų skundus, žvalgybos pareigūnų pranešimus, atlieka jų tyrimus bei priima sprendimus dėl išnagrinėtų pareiškėjų skundų ar žvalgybos pareigūnų pranešimų. Su priimtų sprendimų rezultatais supažindina pareiškėjus, pranešėjus, žvalgybos institucijų, dėl kurių buvo atliekami tyrimai, vadovus, kitas sprendimuose nurodytas institucijas ar suinteresuotus asmenis. **Žvalgybos kontrolierių sprendimai yra rekomendaciniai.** Žvalgybos kontrolierius neturi kompetencijos priimti skundą pateikusiam asmeniui teigiamas pasekmes lemiančio sprendimo, kurio vykdymas būtų privalomas.

Siekiant kuo greitesnio skundo sprendimo, gali būti taikoma tarpininkavimo praktika. Žvalgybos kontrolierių teisė tarpininkauti numatyta Žvalgybos kontrolierių įstatymo 21 straipsnyje. Tai yra tradicinė ombudsmenų teisė, kuria siekiama problemą išspręsti gera valia, nutraukiant veiklą galimai pažeidžiančią žmogaus teises ir laisves, ar pareiškėjo teisėtus interesus. Tarpininkaudamas tarp asmenų ir valstybės institucijų bei teikdamas rekomendacijas dėl to, kaip turėtų būti išspręstas pateiktas skundas, žvalgybos kontrolierius atkreipia žvalgybos pareigūnų dėmesį į jų darbo trūkumus, potencialius žmogaus teisių pažeidimus.

Jeigu taikant tarpininkavimo procedūrą skundas negali būti išspręstas, jis tiriamas iš esmės. Taikant tarpininkavimo procedūrą galima sutrumpinti skundų (pranešimų) tyrimo laiką ir pareiškėjams aktualius klausimus išspręsti pakankamai greitai.

Žvalgybos kontrolierių įstatymu reglamentuota, kad fiziniams ir juridiniams asmenims skundams (pranešimams) pateikti nustatomas **vienų metų** terminas nuo skundžiamų žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų veiksmų padarymo ar skundžiamo sprendimo priėmimo dienos. Skundai (pranešimai), pateikti praėjus nurodytam terminui, taip pat anoniminiai skundai, nenagrinėjami, jeigu žvalgybos kontrolierius nenusprendžia kitaip. Lygiai taip pat yra nenagrinėjami ir pakartotinai pateikti skundai (pranešimai), išskyrus atvejus, kai pakartotinai pateiktame skunde (pranešime) nurodoma naujų reikšmingų aplinkybių.

Įstaigos vadovas ne vėliau kaip per 10 darbo dienų nuo skundo (pranešimo) gavimo dienos, taip pat gali priimti sprendimą atsisakyti nagrinėti skundą (pranešimą), jeigu skunde (pranešime) nurodytų aplinkybių tyrimas nepriklauso žvalgybos kontrolieriaus kompetencijai, skundas (pranešimas) tuo pačiu klausimu jau yra išnagrinėtas ar yra nagrinėjamas teisme, ar jį nagrinėja kitos kompetentingos valstybės institucijos ar įstaigos, taip pat jei dėl skundo (pranešimo) dalyko yra priimtas procesinis sprendimas pradėti ikiteisminį tyrimą. Priėmus bet kurį iš paminėtų sprendimų, apie tai yra informuojamas skundą (pranešimą) pateikęs pareiškėjas ar žvalgybos pareigūnas, nurodant atsisakymo nagrinėti skundą (pranešimą) pagrindus.

Žvalgybos kontrolieriai prisideda prie veiksmingo žmogaus teisių ir laisvių gynimo tiek tirdami skundus, tiek atlikdami patikrinimus, vykdydami tyrimus savo iniciatyva, tiek ir tarpininkaudami tarp asmenų bei valstybės institucijų. Žmogaus teisės veiksmingai ginamos tik tuo atveju, kai įgyvendinamos visos numatytos žmogaus teisių gynimo priemonės. Pasitikėjimas valstybe ir jos žvalgybos institucijomis yra svarbus atsparumo veiksnys. Lietuvos gyventojai turi būti užtikrinti, kad jų teisės ir laisvės yra saugomos, o galimo pažeidimo atveju – efektyviai ginamos.

Pradėjus susipažinti su veiklos teisėtumo ir žmogaus teisių bei laisvių užtikrinimo padėtimi Valstybės saugumo departamente, žvalgybos kontrolierius atliko pirmą kontrolinį patikrinimą, siekiant nustatyti, kaip minėta įstaiga įvykdė NSGK 2020 metų kovo 30 d. sprendimo Nr. 104-SPR-4 rekomendacijas.

2020 metais, įgyvendindamas NSGK sprendimo rekomendacijas, Valstybės saugumo departamentas atliko eilę vidaus teisės aktų pakeitimų ir priėmė naujų teisės aktų, kurie detalčiai ir aiškiai reglamentavo sprendimų rinkti žvalgybos informaciją ir ją tikrinti žinybiniuose registruose, informacinėse sistemose ir duomenų bazėse, priėmimo procesą.

Reaguojant į NSGK rekomendacijas, pirmiausia buvo patvirtinta Valstybės saugumo departamente atliekamo fizinių ir juridinių asmenų patikrinimo tvarka, kuri nustato, kad sprendimai, užduotys, pavedimai pradėti rinkti žvalgybos informaciją ar (ir) atlikti informacijos patikrinimą dėl fizinių ir (ar) juridinių asmenų, kurie galimai susiję su rizikomis, pavojais, ar grėsmėmis, galinčiomis turėti reikmės valstybės interesams, yra formuojami ir fiksuojami tik raštu arba Valstybės saugumo departamento informacinėse sistemose, nurodant aiškų rinkimo ir tikrinimo pagrindą. Paieškos veiksmai yra fiksuojami ir gali būti patikrintas ir įvertintas jų teisėtumas ir pagrįstumas.

Asmenų tikrinimo teisiniai pagrindai yra Žvalgybos įstatymo, Kriminalinės žvalgybos įstatymo ir kitų specialiųjų įstatymų normos, kurios įpareigoja Valstybės saugumo departamentą teikti išvadas dėl asmenų keliamos grėsmės valstybės saugumui (pvz., *Lietuvos Respublikos įstatymas dėl užsieniečių teisinės padėties, Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas, Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui užtikrinti svarbių objektų apsaugos įstatymas, Lietuvos Respublikos strateginių prekių kontrolės įstatymas, Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas, Lietuvos Respublikos aviacijos įstatymas ir .t.t.*).

Asmenų tikrinimo tvarka nustato, kad Valstybės saugumo departamento struktūrinių padalinių valdovai yra atsakingi už atliekamų patikrinimų teisėtumą, proporcingumą ir objektyvumą. Jei nustatoma, kad asmens tikrinimas buvo atliktas nesilaikant aukščiau paminėtų principų, surinkti duomenys turi būti sunaikinti, o šiuo pažeidimus atlikę pareigūnai gali būti traukiami atsakomybėn įstatymų nustatyta tvarka.

Taip pat buvo priimta Valstybės saugumo departamento Asmens duomenų tvarkymo ir duomenų subjektų teisių įgyvendinimo taisyklės, Informacijos apie pažeidimus Valstybės saugumo departamente teikimo ir nagrinėjimo tvarka. Minėtoje institucijoje taip pat yra įsteigti vidaus kontrolės padaliniai (vidaus saugumo ir audito), kurie yra atsakingi už veiklos, valdymo, atitikties, informacinių sistemų vertinimo kontrolę, taip pat ir už žmogaus teisių ir laisvių laikymosi kontrolę Valstybės saugumo departamento veikloje. Vėliau Žvalgybos kontrolierių įstaiga konsultavo institucijos vadovus dėl galimų konkrečių vidaus kontrolės stiprinimo veiksmų.

Susipažinus su NSGK rekomendacijų vykdymu, galima teigti, kad šios rekomendacijos įgyvendintos, išskyrus vieną svarbią tvarką, kuria turėtų būti susistemintas žvalgybos informacijos rinkimų būdų ir metodų naudojimas ir jų taikymo teisėtumo kontrolė viename dokumente.

Valstybės saugumo departamento vidaus kontrolė yra organizuojama taip, kad būtų užtikrinamas žvalgybos (kontržvalgybos) veiklos teisėtumas nuo sprendimų pradėti rinkti žvalgybos informaciją, tikrinimą, apdorojimą, analizę iki jos pateikimo sprendimų priėmėjams. Pažymėtina, jog vis dar yra tobulintinų Valstybės saugumo departamento vidaus kontrolės aspektų. Rekomendacijų įgyvendinimą žvalgybos kontrolerius pristatė NSGK 2023 m. rugsėjo 27 d.

6.2 Seimo laikinosios tyrimų komisijos prašymu atliktas duomenų patikrinimas

Remiantis Seimo laikinosios tyrimo komisijos prašymu dėl galimo neteisėto informacijos apie asmenis rinkimo ir panaudojimo, galimo neteisėto poveikio žvalgybos ir kitų teisėsaugos institucijų veiklai, galimo kišimosi į 2019 metų Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų procesą, galimos neteisėtos paramos šiai rinkimų politinei kampanijai, galimų pranešėjų teisių pažeidimų, galimos neteisėtos įtakos įvedant sankcijas Baltarusijos Respublikai parlamentiniam tyrimui atlikti, žvalgybos kontrolerius surinko ir pateikė atliekamam tyrimui būtiną informaciją.

Žvalgybos kontrolerius, susipažinęs su minėtame prašyme suformuluotais klausimais, įvertinęs ir apibendrinęs iš Valstybės saugumo departamento gautą medžiagą ir surinktus duomenis, parengė Komisijai atsakymą. Į visus suformuluotus klausimus minėtai Komisijai pateikti atsakymai, kuriuos leidžia pateikti įstatymai ir galiojančios teisės aktų nustatytos procedūros.

Šio patikrinimo apibendrinti rezultatai bus pateikti ir NSGK.

6.3 Žvalgybos institucijų vidaus kontrolės sistemos patikrinimai

2023 metais pradėtas žvalgybos institucijų vidaus kontrolės sistemos organizavimo efektyvumo patikrinimas. Žvalgybos kontrolerius susipažino su vidaus kontrolę reglamentuojančiais žvalgybos institucijų vidaus teisės aktais, vidaus kontrolę atliekančių struktūrinių padalinių nuostatais ir žvalgybos pareigūnų pareiginių aprašymais.

Valstybės saugumo departamentas, atsižvelgdamas į žvalgybos kontroleriaus rekomendaciją bei vadovaudamasis 2023 m. patvirtintomis Valstybės saugumo departamento ryšių ir informacinės sistemos Duomenų apdorojimo ir žvalgybos analizės posistemio duomenų tvarkymo auditavimo taisyklėmis, 2023 metais atliko ryšių ir informacinės sistemos Duomenų apdorojimo ir žvalgybos analizės posistemio 3 proc. naudotojų veiksmų patikrinimą, kurio metu duomenų tvarkymo teisėtumo pažeidimų nenustatyta.

Žvalgybos institucijų vidaus kontrolės sistemos organizavimo patikrinimas bus užbaigtas 2024 metais ir, įvertinus jo rezultatus, bus suformuotos išvados ir rekomendacijos žvalgybos institucijoms dėl šios kontrolės tobulinimo.

7. Žvalgybos priežiūrą ir kontrolę tobulinančių teisės aktų pasiūlymai

Žvalgybos kontrolierių įstaiga, siekdama efektyviau užtikrinti žmogaus teises ir laisves ir įvesti teisinio aiškumo žvalgybos institucijų veiklos reglamentavime, 2023 m. parengė ir patei-

kė Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetui ir Seimo Kriminalinės žvalgybos parlamentinės kontrolės komisijai pasiūlymus dėl Žvalgybos įstatymo 5, 11, 12, 16 ir 24 str. pakeitimo, Žvalgybos kontrolierių įstatymo 26 ir 28 str. pakeitimo ir Kriminalinės žvalgybos įstatymo 22 str. pakeitimo.

7.1 Siūlymai Žvalgybos įstatymo nuostatų tobulinimui

Žvalgybos kontrolierių įstaiga, atsižvelgdama į tai, kad įstatymo nuostatas yra tikslinga suderinti su viešai prieinama pačių Lietuvos žvalgybos institucijų skelbiama informacija apie žvalgybos metodus (pvz., <https://kam.lt/zvalgyba/>), teikė Seimui siūlymą žvalgybos institucijų taikomų žvalgybos metodų nepriskirti įslaptinamai ir išslaptinamai informacijai, tačiau rekomendavo palikti įslaptinta žvalgybos metodų taikymo tvarką ir sąlygas.

Taip pat buvo pateikti siūlymai dėl teismo nesankcionuojamų, tačiau ribojančių asmenų privatų gyvenimą, priemonių taikymo, siekiant įstatyminiu lygmeniu įvesti teisinio aiškumo dėl žmogaus teisių ir laisvių apsaugos standartų vykdant žvalgybos veiklą:

- 1) pasiūlyta, kad žvalgyba ir kontržvalgyba turėtų būti vykdoma vadovaujantis Valstybės gynimo tarybos patvirtintais, ne rečiau kaip kartą per metus nustatomais ir tvirtinamais žvalgybos informacijos poreikiais ir prioritetais, žvalgybos užduočių pagrindu. Toks peržiūrėjimo ir tvirtinimo periodiškumo nustatymas Žvalgybos įstatyme aiškiai apibrėžia teismo nesankcionuojamų priemonių taikymo terminą ir prisideda prie žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo;
- 2) rekomenduota nustatyti, kad žvalgybos metodai negali būti taikomi ilgiau nei vykdoma žvalgybos užduotis, tokiu būdu aiškiai susiejant žvalgybos metodų taikymą su konkrečia užduotimi ir užkertant kelią galimai taikyti žvalgybos metodus atsietai nuo žvalgybos užduočių;
- 3) pasiūlyta apibrėžti žvalgybos informacijos saugojimą ribojančią trukmę ir pateikti nuorodą į saugojimo tvarką t. y. numatyti, kad žvalgybos informacija saugoma neilgiau, nei to reikia žvalgybos ir kontržvalgybos uždaviniams vykdyti;
- 4) pasiūlyta Žvalgybos institucijose įsteigti padalinį arba paskirti žvalgybos pareigūną, atsakingą už žmogaus teisių apsaugos vertinimą. Į minėtus siūlymus buvo atsižvelgta priimant įstatymo nuostatų pakeitimus¹³.

7.2 Siūlymai Žvalgybos kontrolierių įstatymo nuostatų tobulinimui

Žvalgybos kontrolierių įstaiga pateikė siūlymus Žvalgybos kontrolierių įstatymo nuostatų tobulinimui: 1) susijusius su administracinės naštos mažinimu, t. y. rekomenduodama numatyti, kad įstaigos struktūra yra tvirtinama įstaigos vadovo; 2) susijusius su socialinių garantijų užtikrinimu šeimos nariams, mirus žvalgybos kontrolieriui, t. y. rekomenduodama jo šeimos nariams išmokėti 3 mėnesių darbo užmokesčio dydžio išmoką. Į minėtus siūlymus buvo atsižvelgta priimant įstatymo nuostatų pakeitimus¹⁴.

¹³ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106097/asr>

¹⁴ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/011b6140642211ecb2fe-9975f8a9e52e/asr>

7.3 Siūlymas dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatų tobulinimo

Žvalgybos kontrolierių įstaiga pateikė siūlymą patikslinti žvalgybos kontrolierių įgaliojimus dėl žvalgybos institucijų vykdomos kriminalinės žvalgybos veiklos, kai jos naudojasi kriminalinės žvalgybos subjektų teisėmis ir pareigomis, išorinės priežiūros teisinio sureguliuavimo. Buvo siūloma patikslinti žvalgybos kontrolierių įgaliojimus atskirais Kriminalinės žvalgybos įstatymo 22 str. punktais, kuriuose žvalgybos kontrolieriai pilna apimtimi galėtų įgyvendinti savo teises ir pareigas numatytas Žvalgybos kontrolierių įstatymo 11 ir 12 str., nevertinant ir nekvestionuojant prokurorų ar teismo priimtų sprendimų, susijusių su žvalgybos institucijų kriminalinės žvalgybos veiksmų sankcionavimo teisėtumu Kriminalinės žvalgybos įstatymo nustatyta tvarka. Šiuo įstatymo pataisų siūlymu buvo siekiama, kad būtų tiksliau ir aiškiau sureguliuota žvalgybos institucijų veiklos nepriklausoma išorinė kontrolė, joms atliekant kriminalinės žvalgybos tyrimus. Į šį siūlymą buvo atsižvelgta 2024 m. sausio 8 d. teikiant dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo Nr. XI-2234 pakeitimo įstatymo projektą¹⁵.

8. 2024 metais planuojamų patikrinimų kryptys

Žvalgybos kontrolieriai pagal Žvalgybos kontrolierių įstatymo nuostatus ir darbo reglamentą atlieka patikrinimus, siekdami nustatyti, ar nėra pagrindo pradėti žvalgybos kontrolieriaus tyrimą. Žvalgybos kontrolierių patikrinimai yra planiniai, neplaniniai ir kontroliniai. Planiniai patikrinimai rengiami pagal įstaigos vadovo patvirtintą metinį patikrinimų planą. Neplaniniai ir kontroliniai patikrinimai rengiami pagal įstaigos vadovo patvirtintus atskirus jų atlikimo planus.

2024 metais planuojami šie patikrinimai:

- Žvalgybos institucijų žvalgybos informacijos rinkimo, atliekamų fizinių ar juridinių asmenų tikrinimo atitiktis teisėtumo bei žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams 2024 metais vykšančių rinkimų kampanijų metu.
- Teikiamos nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms žvalgybos informacijos atitiktis savalaikiškumo, objektyvumo ir aiškumo principams.
- Žvalgybos informacijos panaudojimo teisėtumas ir pagrįstumas žvalgybos institucijoms pradedant kriminalinės žvalgybos tyrimus.
- Vidaus kontrolės sistemos efektyvumo patikrinimo rezultatų kontrolinis patikrinimas.
- Žvalgybos institucijų personalo patikimumo užtikrinimo priemonių veiksmingumas.

9. Baigiamosios pastabos

Žvalgybos institucijose yra sukurta ir veikia žvalgybos veiklos vidaus kontrolės sistema. Žvalgybos institucijose yra įkurti vidaus kontrolės padaliniai, kurie, vadovaujantis Žvalgybos įstatymu ir žvalgybos institucijų patvirtintais vidaus kontrolę reglamentuojančiais teisės aktais, yra atsakingi už žmogaus teisių ir laisvių reikalavimų laikymąsi. Žvalgybos informacijos rinkimo, saugojimo ir panaudojimo teisėtumą ir pagrįstumą užtikrina žvalgybos institucijų ir jų struktūrinių vadovai.

Žvalgybos institucijų darbą Lietuvoje prižiūri ir kontroliuoja įvairios institucijos: Valstybės gynimo taryba, teismai, Seimo komitetas, kuriam yra pavesta atlikti žvalgybos institucijų parlamentinę kontrolę, Vyriausybė, Generalinė prokuratūra (kai atliekami kriminalinės žvalgybos tyrimai), Valstybės kontrolė, Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija ir Žvalgybos kontrolierių įstaiga. Visos išvardintos išorės priežiūros ir kontrolės institucijos bei priežiūros rūšys yra būtinos, nes jos užtikrina žvalgybos institucijų veiklos teisėtumą ir skatina veiksmingą vidaus kontrolę pačiose žvalgybos institucijose.

Žvalgybos institucijų priežiūra ir kontrolė apima prevencinius veiksmus (konsultacijos, rekomendacijos, teisės aktų atitikties vertinimas – *ex ante veiksmas*), einamosios kontrolės priemones (patikrinimai, tyrimai – *ex durante veiksmas*), o įvykus galimam žmogaus teisių pažeidimui – skundų ar pranešimų tyrimus (*ex post facto veiksmas*).

Žvalgybos institucijų veiklos efektyvios priežiūros prielaida – visapusiška nuolatinė prieiga prie visų priežiūrai reikalingų duomenų. Atsižvelgiant į tai, Žvalgybos kontrolierių įstaiga aktyviai dalyvaus planuojamame atlikti Žvalgybos kontrolierių įstatymo veikimo ex-post vertinime, teikdama konkrečius pasiūlymus dėl žvalgybos kontrolierių įgaliojimų tikslinimo bei plėtimo, ypač stiprinant einamąją žvalgybos institucijų kontrolę.

Kitas esminis iššūkis – kaip suderinti žmogaus teisių gynimo ir nacionalinio saugumo užtikrinimo principus, nes kažkurio vieno principo pirmenybės sureikšminimas yra kenksmingas arba žmogaus teisių apsaugai, arba nacionalinio saugumo užtikrinimui. Todėl tobulintinos teisinio reguliavimo nuostatos, kurios padėtų užtikrinti nacionaliniam saugumui svarbios informacijos apie žmogaus teisių ir laisvių padėtį šalies žvalgybos institucijose pateikimą jas kontroliuojančioms valstybės institucijoms ir visuomenei.

¹⁵ Pasiūlymas dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo Nr. XI-2234 pakeitimo įstatymo projekto XIVP-1377(2) (lrs.lt), <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legaiAct/lt/TAK/c6bef410b43a11ee9269b566387cfecb?jfwid=-107u6slp1x>

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŽVALGYBOS KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA

VEIKLOS ATASKAITA

2023

1. Žvalgybos kontrolierių įstaigos paskirtis ir funkcijos

Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių įstaiga (toliau – Įstaiga) yra Lietuvos Respublikos Seimui (toliau – Seimas) atskaitinga valstybės biudžetinė įstaiga, kuri užtikrina Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių darbą ir padeda atlikti žvalgybos institucijų veiklos patikrinimus, tyrimus, nagrinėti pareiškėjų skundus ir žvalgybos pareigūnų pranešimus, rengti metodines rekomendacijas bei teikti konsultacijas. Įstaigos savininkė yra valstybė. Įstaigos savininko teises ir pareigas įgyvendina Lietuvos Respublikos Vyriausybė.

2023-2025 metų Žvalgybos kontrolierių įstaigos veiklos **prioritetai**:

- 1) žmogaus teisių ir laisvių priežiūros stiprinimas žvalgybos institucijų veikloje, užtikrinant žvalgybos kontrolierių darbą ir padedant jiems atlikti žvalgybos institucijų veiklos patikrinimus, tyrimus, nagrinėti pareiškėjų skundus ir žvalgybos pareigūnų pranešimus;
- 2) asmens duomenų, tvarkomų žvalgybos institucijos nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo teisėtumo kontrolės užtikrinimas;
- 3) metodinių rekomendacijų ir (ar) konsultacijų žvalgybos institucijoms žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo srityje ir siūlymų dėl žvalgybos institucijų veiklos, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, apsaugą reglamentuojančių teisės aktų tobulinimo teikimas;
- 4) informacijos apie žmogaus teisių ir laisvių apsaugą žvalgybos institucijose bei Įstaigos veiklą sklaida.

Įstaigos 2023-2025 metų veiklos prioritetai numatyti, atsižvelgiant į žvalgybos institucijas kontroliuojančioms institucijoms, žvalgybos kontrolieriams asmenų pateiktuose skunduose ir pranešimuose, visuomenės informavimo priemonėse, socialiniuose tinkluose ir kituose šaltiniuose keliamas žmogaus teisių problemas žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir atitikties žmogaus teisių reikalavimams srityje.

2. Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūra

Žvalgybos kontrolierių įstaiga 2023 metais pradėjo abiejų Lietuvos žvalgybos institucijų – Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento (toliau – Valstybės saugumo departamentas) ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos (toliau – Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas) vidaus kontrolės organizavimo efektyvumo patikrinimus, kurie apima ir vidaus teisės aktų, reglamentuojančių žvalgybos veiklą, atitikties įstatymams vertinimą.

PRANEŠIMAS – žvalgybos pareigūno pateikta informacija apie žvalgybos institucijos galimai neteisėtą veiklą ir (ar) jos priimtus galimai neteisėtus sprendimus dėl asmenų, kurių atžvilgiu vykdoma žvalgybinė veikla, pažeidžiant žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimus ir asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo reikalavimus.

Žvalgybos kontrolierius, reaguodamas į nemažą visuomenės susidomėjimą sukėlusį buvusio Valstybės saugumo departamento pareigūno Tomo Gailiaus kreipimąsi į tuo metu Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto pirmininko pareigas ėjusį Vytautą Baką dėl galimų teisės aktų pažeidimų Valstybės saugumo departamente, savo iniciatyva atliko pirmą kontrolinį patikrinimą dėl Valstybės saugumo departamento Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komiteto 2020 m. kovo 30 d. sprendimo Nr. 104-SPR-4 rekomendacijų, kurios buvo priimtos po aukščiau paminėto kreipimosi nagrinėjimo, įvykdymo.

PATIKRINIMAS – žvalgybos kontrolieriaus atliekamas faktinių aplinkybių patikrinimas, siekiant nustatyti, ar nėra pagrindo pradėti žvalgybos kontrolieriaus tyrimą.

Vėliau, 2023 metais Seimo sukurtos Seimo Laikinosios tyrimo komisijos galimo neteisėto informacijos apie asmenis rinkimo ir panaudojimo, galimo neteisėto poveikio žvalgybos ir kitų teisėsaugos institucijų veiklai, galimo kišimosi į 2019 metų Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų procesą, galimos neteisėtos paramos šiai rinkimų politinei kampanijai, galimų pranešėjų teisių pažeidimų, galimos neteisėtos įtakos įvedant sankcijas Baltarusijos Respublikai parlamentiniam tyrimui atlikti prašymu, žvalgybos kontrolierius, pagal jos pateiktus klausimus, atliko Valstybės saugumo departamento žvalgybos pareigūnų sprendimų, veiksmų teisėtumo ir pagrįstumo renkant informaciją apie asmenis 2019 metų Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų proceso metu, patikrinimą.

TYRIMAS – žvalgybos kontrolieriaus atliekama procedūra, apimanti žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų veiklos teisėtumo, piktnaudžiavimo jiems suteiktais įgaliojimais, galimo asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo reikalavimų pažeidimo arba kitokio galimo žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimų pažeidimo viešojo administravimo srityje vertinimą, sprendimų priėmimą ir rekomendacijų teikimą.

KONTROLIERIAUS PATIKRINIMAI

2023 metais buvo pradėti keturi patikrinimai žvalgybos institucijose

SKUNDAS – pareiškėjo kreipimasis į žvalgybos kontrolierių, kuriame nurodoma, kad dėl žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo viešojo administravimo srityje arba dėl kitokių žvalgybos institucijų ir (ar) žvalgybos pareigūnų veiksmų yra pažeistos jo teisės ir laisvės, padaryti asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo pažeidimai, ir prašoma šias teises apginti, užtikrinti šių asmens duomenų tvarkymo reikalavimų laikymąsi.

2023 metais pradėti 4 patikrinimai, paskutiniai du iš jų – užbaigti. Informacija apie užbaigtų patikrinimų rezultatus pateikta atitinkamiems Seimo struktūriniais padaliniais. Valstybės saugumo departamento ir Antrojo operatyvinių tarnybų departamento vidaus kontrolės organizavimo efektyvumo patikrinimai tęsiasi ir bus užbaigti šiais metais.

SKUNDAI

Ištaigoje 2023 metais buvo gauta ir išnagrinėta 11 pareiškėjų skundų

Ištaiga gavo ir išnagrinėjo **vienuolika skundų**. Pareiškėjai skunduose prašė apginti jų galimai pažeistas teises. Nagrinėjant gautus skundus, buvo tikslinamos, nustatinėjamos ir vertinamos pareiškėjų nurodytos faktinės aplinkybės. Išnagrinėjus 10 skundų, objektyvių duomenų pradėti žvalgybos kontrolieriaus tyrimą, nustatyta nebuvo.

- **Vieno** skundo tyrimas nutrauktas, nustačius, kad jis nepriklauso žvalgybos kontrolieriaus kompetencijai, ir buvo perduotas Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai (toliau – Generalinė prokuratūra) jį nagrinėti pagal kompetenciją.
- Generalinei prokuratūrai taip pat perduoti dar **du** žvalgybos kontrolieriaus kompetencijai nepriklausę skundai, susiję su kriminalinės žvalgybos subjektų veikla.
- Atlikus **keturiuose** skunduose išdėstytų aplinkybių vertinimą, buvo nustatyta, kad skundo dalykas nepriklauso žvalgybos kontrolieriaus kompetencijai ir pareiškėjams buvo suteikta informacija, į kokią instituciją ar ištaigą jie galėtų kreiptis tuo klausimu.
- **Du** gauti skundai buvo jau išnagrinėti arba nagrinėjami teisme, todėl žvalgybos kontrolierius jų nenagrinėjo.
- **Du** skundus buvo atsisakyta nagrinėti, kadangi jie neatitiko įstatyme keliamų reikalavimų.

Ištaiga rengia patikrinimų ir tyrimų atlikimo tvarką bei 2024 metų žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir žmogaus teisių ir laisvių atitikties patikrinimų planą.

VIDAUS TEISĖS AKTAI

Ištaigoje 2023 metais buvo priimti 42 vidaus teisės aktai

3. Teisėkūra

2023 metais Žvalgybos kontrolierių ištaiga parengė 42 būtinus teisės aktus, reglamentuojančius Ištaigos veiklą: Ištaigos nuostatus, Ištaigos veiklos reglamentą, teisės aktus, reglamentuojančius Ištaigos veiklos administravimą, įslaptintos informacijos apsaugą, taip pat dokumentus, būtinus prisijungimui prie Vyriausybės plačiajuosčio šifruoto duomenų ir balso perdavimo tinklo bei Administracinių nusižengimų registro.

Siekiant tobulinti Žvalgybos institucijų veiklos reglamentavimą, 2023 m. Žvalgybos kontrolierių ištaiga parengė ir pateikė Seimui **3 pasiūlymus** dėl Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo (toliau – Žvalgybos įstatymas), Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo (toliau – Kriminalinės žvalgybos įstatymas) ir Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierių įstatymo (toliau – Žvalgybos kontrolierių įstatymas) tobulinimo. Pasiūlymai pateikti Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetui ir Seimo Kriminalinės žvalgybos parlamentinės kontrolės komisijai dėl Žvalgybos įstatymo 5, 11, 12, 16 ir 24 str. pakeitimo, Žvalgybos kontrolierių įstatymo 26 ir 28 str. pakeitimo ir Kriminalinės žvalgybos įstatymo 22 str. pakeitimo.

Į minėtus pasiūlymus buvo atsižvelgta priimant Žvalgybos įstatymo ir Žvalgybos kontrolierių įstatymo nuostatų pakeitimus. Į Žvalgybos kontrolierių ištaigos pasiūlymą dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo pakeitimų Seimo Kriminalinės žvalgybos parlamentinės kontrolės komisija atsižvelgė ir 2024 m. sausio 8 d. Seimui pateikė Pasiūlymą dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo pakeitimo projektą.

4. Viešoji komunikacija

BENDRAVIMAS SU ŽINIASKLAIDA

2023 metais žiniasklaidos priemonėse buvo publikuoti keturi interviu su įstaigos vadovu

2023 metais žiniasklaidos priemonėse buvo publikuoti **keturi tiksliniai interviu** su Žvalgybos kontrolierių įstaigos vadovu, kurių metu visuomenė informuota apie įstaigos veiklos tikslus, jai įstatymu suteiktas kompetencijas, vykdomą veiklą, atliekamus patikrinimus ir žmogaus teisių ir laisvių apsaugą Lietuvoje. Žvalgybos kontrolierius taip pat teikė komentarus žiniasklaidai aktualiais žmogaus teisių ir laisvių apsaugos žvalgybos institucijose klausimais.

2023 metų gegužės mėnesį Seimo žmogaus teisių komiteto organizuotoje spaudos konferencijoje visuomenei ir žiniasklaidai buvo pristatyti Žvalgybos kontrolierių įstaigos veiklos matmenys, kūrimosi eiga ir supažindinta su tarptautiniu kontekstu, t. y. kaip veikia panašios išorinės žvalgybos institucijų priežiūros institucijos NATO ir Europos Sąjungos šalyse.

Žvalgybos kontrolierių įstaiga, plėtodama ryšius su visuomene, naudoja ir kitus komunikacijos kanalus – oficialioje įstaigos internetinėje svetainėje <https://www.zki.lt> talpina aktualią informaciją: įstaigos kontaktus, naujienas, veiklos ataskaitas, informaciją apie įstaigos veiklos sritis, taip pat įstaiga teikia informaciją socialiniuose tinkluose.

Siekiant plėsti visuomenės žinias dėl žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo žvalgybos institucijose, informuoti visuomenę apie asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, apsaugą, bei teikti aktualią ir naudingą informaciją visuomenei, yra rengiamos Žvalgybos kontrolierių įstaigos komunikacijos gairės, kuriose bus apibrėžta pagrindinė įstaigos komunikacijos misija – visuomenės švietimo principai, vertybės ir standartai.

Įstaigos komunikacijos gairėmis taip pat bus numatyta įstaigos komunikacija esminiais jos veiklos klausimais: bendravimo su žiniasklaida, tarpinstitucinio bendradarbiavimo, nevyriausybiniomis organizacijomis, visuomenei skirtų organizuojamų renginių ir susitikimų standartai, kurie leis įgyvendinti pagarbos ir bendradarbiavimo principais grįstą įstaigos komunikacijos strategiją.

5. Bendradarbiavimas su valstybės institucijomis

2023 metais Žvalgybos kontrolierių įstaigos atstovai susitiko su Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos, Teisės ir teisėtvarkos, Žmogaus teisių komitetais, Seimo Kriminalinės žvalgybos parlamentinės kontrolės komisija, Lietuvos Respublikos prezidentūra, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija, Lietuvos Respublikos valstybės kontrole, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga, Valstybine duomenų apsaugos inspekcija, Lietuvos Respublikos generaline prokuratūra, Vilniaus apygardos teismu, Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos Nacionaliniu krizių valdymo centru, taip pat su kitomis valstybės institucijomis ir įstaigomis dėl žvalgybos institucijų priežiūros klausimų aptarimo.

2023 metais Žvalgybos kontrolierių įstaiga suteikė konsultacijas žvalgybos institucijoms dėl vidaus kontrolės organizavimo ir vidaus teisės aktų atitikties įstatymų reikalavimams, taip pat konsultavo Lošimų priežiūros tarnybą prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarijos Nacionalinį krizių valdymo centrą asmens duomenų apsaugos klausimais.

6. Tarptautinis bendradarbiavimas

Atkreiptinas dėmesys, jog besikuriančiai Žvalgybos kontrolierių įstaigai yra labai svarbu užmegzti ir palaikyti ryšius su NATO bei ES šalyse narėse esančiomis panašiomis institucijomis. Siekiant tarptautinio bendradarbiavimo, pirmasis žvalgybos kontrolieriaus tarptautinis susitikimas buvo su Suomijos Respublikos žvalgybos ombudsmenu Kimmo Hakonen, kuris lankėsi Lietuvoje 2023 m. rugsėjo 6-7 d. Suomijos žvalgybos ombudsmenas prižiūri civilinės ir karinės žvalgybos teisėtumą bei pagrindinių ir žmogaus teisių įgyvendinimą žvalgybos veikloje.

Suomijos žvalgybos ombudsmeno vizitas buvo reikšmingas, siekiant susipažinti su jo ketverius metus įgyta patirtimi. Suomijos Respublikos žvalgybos ombudsmenas ir Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolierius išreiškė bendrą nuomonę, kad Suomijai ir Lietuvai, esančioms NATO ir ES rytų flange, reikalinga efektyvi žvalgybos institucijų veikla užtikrinant nacionalinį saugumą, taip pat ir žmogaus teises užtikrinančių institucijų, veikla, siekiant skatinti piliečių pasitikėjimą valstybe.

Žvalgybos kontrolierių įstaigai buvo svarbu sužinoti, kokiais konkrečiais principais bei būdais vykdoma žvalgybos ir saugumo tarnybų priežiūra Suomijoje. Pažymėtina, jog kai kuriais klausimais Lietuva, imdama pavyzdį iš Suomijos, jau dabar galėtų tobulinti žvalgybos institucijų priežiūros veiklą: žvalgybos kontrolieriai galėtų lygiagrečiai gauti informaciją apie teikimus teismams sankcionuoti žvalgybos informacijos rinkimo veiksmus ir sprendimus dėl žvalgybos užduočių pradėti rinkti žvalgybos informaciją, taikant žvalgybos metodus, kad būtų laiku įsitikinta, ar priemonės, galimai ribojančios asmenų teises ir laisves, nustatomos teisėtai, pagrįstai ir yra būtinos demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo ar šalies ekonominės gerovės interesams apsaugoti.

Be dvišalių ryšių taip pat svarbu yra įsitraukti į žvalgybos kontrolės ir priežiūros institucijų organizacijų veiklą. Tai naudinga kuriant efektyvią išorinės žvalgybos institucijų priežiūros praktiką Lietuvoje. 2023 m. lapkričio 9-10 d. žvalgybos kontrolerius dalyvavo Europos žvalgybos priežiūros konferencijoje (toliau – EIOC). EIOC yra kasmetinis renginys, į kurį susirenka įvairių Europos šalių žvalgybos priežiūros institucijų atstovai. Dalyvavimas EIOC yra tvirtas ir svarbus žingsnis plėtojant tarptautinį bendradarbiavimą bei apsikeitimą gerosiomis patirtimis. Žvalgybos kontrolierių įstaiga buvo pirmą kartą atstovaujama šioje konferencijoje. Įstaigos vadovas pristatė įstaigos veiklą ir sutarė dėl tolimesnių bendradarbiavimo galimybių su kolegomis iš Skandinavijos šalių.

Konferencijoje buvo sutarta dėl dvišalio nuotolinio susitikimo su Norvegijos EOS komiteto (*Norwegian Parliamentary Oversight Committee on Intelligence and Security Services*) biuro vadovu. Šis Norvegijos komiteto biuras padeda jam atlikti žvalgybos ir saugumo tarnybų veiklos priežiūrą, siekiant užtikrinti, kad šios tarnybos veiktų laikantis įstatymų, gerbiant asmenų teisių ir laisvių apsaugos reikalavimus. Nuotolinis susitikimas su Norvegijos EOS komiteto biuro vadovu įvyko 2023 m. gruodžio 18 d., kurio metu buvo aptarti žvalgybos institucijų teisėtumo kontrolės, patikrinimų ir tyrimų organizavimo aspektai: planinių ir neplaninių patikrinimų planavimas, pasirengimas jiems, jų atlikimo algoritmai ir metodika, asmenų skundų nagrinėjimo ir tyrimo klausimai.

Tęsiant 2023 m. pradėtą tarptautinį bendradarbiavimą su užsienio šalių kolegomis, siekiant išvystyti gerosios praktikos pavyzdžių ir plačiau sužinoti kokiais principais ir kokiais konkrečiais būdais vykdoma žvalgybos ir saugumo tarnybų priežiūra Europos Sąjungos ir NATO šalyse, 2024 m. yra suplanuoti užsienio vizitai ir susitikimai su Švedijos Karalystės ir Kroatijos Respublikos išorinės žvalgybos institucijų priežiūros institucijų atstovais.

7. Personalas ir finansai

Žvalgybos kontrolierių įstaiga yra biudžetinė įstaiga, finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto.

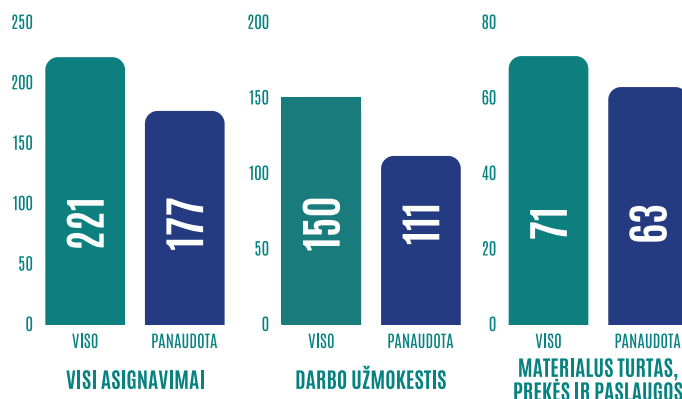
Įstaiga yra atskiras juridinis vienetas, turintis sąskaitą banke ir antspaudą su Lietuvos Respublikos herbu ir pavadinimu. Ji sudaro ir teikia atskirus žemesniojo lygio finansinių ataskaitų ir biudžeto vykdymo ataskaitų rinkinius. Įstaigos finansinės ataskaitos pateiktos už nepilnus 2023 biudžetinius metus.

2023 m. valstybės biudžete programos „Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo užtikrinimas“ vykdymui įstaigai buvo skirta **221 tūkst. Eur**, iš jų darbo užmokesčiui – **150 tūkst. Eur**. Įstaiga savo finansinę veiklą pradėjo 2023 m. antrame pusmetyje, per šį laikotarpį gauta **176,5 tūkst. Eur** asignavimų.

Žvalgybos kontrolierių įstaiga yra paslapčių subjektas. Įstaigos valstybės tarnautojai ir darbuotojai privalo atitikti teisės aktų nustatytus reikalavimus, būtinus išduodant leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija.

BIUDŽETO ASIGNAVIMAI

BIUDŽETO ASIGNAVIMŲ PANAUDOJIMAS (TŪKST. EUR.)

Įstaigos personalo sudėtį sudaro: du žvalgybos kontrolieriai, įstaigos valstybės tarnautojai ir darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartis. 2023 metų gegužės mėnesį Seimo valdyba patvirtino didžiausią leistiną šios tarnybos valstybės tarnautojų ir darbuotojų pareigybių skaičių – 12 pareigybių.

2023 metų pabaigoje, Žvalgybos kontrolierių įstaigoje dirbo 8 darbuotojai: 1 valstybės pareigūnas, 3 valstybės tarnautojai ir 4 darbuotojai, dirbantys pagal darbo sutartis, dalis iš kurių dirba nepilnu pareigybės krūviu. Tolimesnė įstaigos personalo išteklių plėtra numatoma atsižvelgiant į biudžeto asignavimus įstaigos darbo užmokesčio fondui ir įstaigos keliamus tikslus.

PERSONALAS

2023 metų pabaigoje įstaigoje dirbo 8 darbuotojai

Siekiant sėkmingo „Žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūros užtikrinimo“ programos tikslo įgyvendinimo, svarbu didinti žvalgybos kontrolierių įstaigos veiklos veiksmingumą stiprinant finansinius ir žmogiškuosius išteklius, tobulinant veiklos organizavimą ir valdymą.

8. Patalpos

Žvalgybos kontrolierių įstaiga, vykdydama savo tikslą – padėti žvalgybos kontrolieriams atlikti nepriklausomą žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo priežiūrą ir atitikties žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams vertinimą, turi dirbti su įslaptinta informacija (gauti, rengti ir siųsti), todėl įstaigos veiklai vykdyti yra reikalingos patalpos, kurios atitiktų 2018 m. rugpjūčio 13 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo Nr. 820 reikalavimus.

2023 m. birželio 23 d. Įstaiga pasirašė panaudos sutartį dėl patalpų suteikimo adresu Gedimino pr. 11, Vilnius, kurias patikėjimo teise valdo Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija. Sutartis galioja iki 2024 m. gegužės 31 d., su galimybe pratęsti vieneriems metams. Priimtų patalpų bendras plotas yra 57,41 kv. m. Laikinos patalpos pilnai atitinka 2018 m. rugpjūčio 13 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo Nr. 820 reikalavimus, jose galima dirbti ir saugoti įslaptintą informaciją žymimą žyma "Slaptai".

2023 m. lapkričio 13 d. Žvalgybos kontrolierių įstaiga pasirašė panaudos sutartį dėl patalpų suteikimo adresu Gedimino pr. 60, Vilnius, kurias patikėjimo teise valdo Seimo kanceliarija. Administracinės paskirties patalpomis, panaudos pagrindu įstaiga galės naudotis ne mažiau kaip dešimt metų. 2023 m. Įstaiga baigė rengti šių patalpų paprastojo remonto projektą, parengė techninių specifikacijų projektus silpnų srovių, šaldymo, vėdinimo projektavimo bei rangos darbams atlikti.

Įgyvendinus šį projektą, Žvalgybos kontrolierių įstaiga turės nuolatines patalpas veiklai vykdyti, kurios pilnai atitiks 2018 m. rugpjūčio 13 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo Nr. 820 reikalavimus.

9. Kibernetinis saugumas ir įslaptintos informacijos apsauga

2023 metais Žvalgybos kontrolierių įstaiga įgijo paslapčių subjekto statusą. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo reikalavimais, visiems Įstaigos darbuotojams išduoti leidimai dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, atliktas jų instruktavimas dėl grėsmių įslaptintai informacijai ir dėl darbo su įslaptinta informacija reikalavimų.

Pažymėtina, jog yra atliktas Įstaigos naudojamų patalpų atitikties fizinės apsaugos reikalavimams vertinimas ir išduotas pažymėjimas, patvirtinantis, kad šiose patalpose galima dirbti su įslaptinta informacija ir ją saugoti. Taip pat yra parengtas ir su Paslapčių apsaugos koordinavimo komisija suderintas Detalusis įslaptinamos informacijos, susijusios su Žvalgybos kontrolierių įstaigos veikla, sąrašas, parengti visi paslapčių subjektui būtini vidaus teisės aktai, reglamentuojantys įslaptintos informacijos administravimo, įslaptintos informacijos fizinės apsaugos, įslaptintos informacijos ryšių ir informacinių sistemų apsaugos tvarką.

2023 metais Įstaiga įtraukta į Vyriausybinio plačiajuosčio šifruoto duomenų ir balso perdavimo tinklo tvarkytojų sąrašą, parengti reikiami dokumentai ir gautas leidimas prisijungti prie šio tinklo.

Įstaiga taip pat prisijungė prie Kertinio valstybės telekomunikacijų centro saugiojo tinklo ir telefonijos paslaugų, įdiegtos visos teikiamos tinklo ir interneto resursų apsaugos priemonės, kurios suteikė daugiau saugumo Įstaigos vidiniam tinklui ir interneto resursams.

10. Iššūkiai

Pažymėtina, jog besikuriančiai Žvalgybos kontrolierių įstaiagai nestinga iššūkių. Šiuo metu dalis turimų pareigybių negali būti užpildytos dėl darbo vietų trūkumo. Todėl labai svarbu neatidėliotinai atlikti nuolatinių patalpų remontą, įrengti reikiamą kiekį darbo vietų bei priimti numatytą darbuotojų skaičių.

Pradėjus žvalgybos institucijų veiklos patikrinimus, paaiškėjo tobulintini Žvalgybos kontrolierių įstatymo aspektai. Planuojama teikti konkrečius pasiūlymus, kaip stiprinti ir plėsti žvalgybos kontrolierių įgaliojimus einamosios kontrolės srityje, t. y. gaunant reikalingus duomenis, kad tiek žvalgybos metodų taikymo, tiek kitų žvalgybos informacijos rinkimo būdų kontrolė būtų užtikrinama kaip įmanoma greičiau ir būtų laiku įvertintas žvalgybos institucijų veiklos teisėtumas bei pagrįstumas.

Dar vienas iššūkis yra žmogaus teisių gynimo ir nacionalinio saugumo užtikrinimo suderinimas. Vieno ar kito teisinio gėrio išskėlimas gali daryti neigiamą poveikį žmogaus teisių apsaugai arba nacionalinio saugumo užtikrinimui. Atsižvelgiant į tai, prasminga svarstyti, kaip efektyviai sureguliuoti teisinį reglamentavimą, kad nacionaliniam saugumui svarbi informacija apie žmogaus teisių ir laisvių padėtį šalies žvalgybos institucijose būtų tinkamai ir laiku pateikiama jas kontroliuojančioms valstybės institucijoms ir visuomenei.

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ŽVALGYBOS KONTROLIERIŲ ĮSTAIGA